

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА В ПОЛЬЩІ

Мінькова, О. Г. Калініченко, А. В. Горб, О. О.

1. Вступ

У міжнародному співтоваристві протягом останніх десятиліть все ширшого визнання отримують органічні способи ведення сільськогосподарського виробництва, що являють собою систему управління, яка забезпечує рівновагу між продуктивністю агроєкосистеми і відновленням навколишнього середовища, а також інтегровану сталість антропогенних екосистем у відповідності до концепції збалансованого розвитку.

Сьогодні в світі 43,1 млн га знаходиться під органічними землями, що складає лише 0,98 % від усієї площі сільськогосподарських угідь. Найбільша територія під органічне виробництво виявлена у Океанії (17,3 млн га), а в Європі це $\approx 11,5$ млн га, тобто 27 % від усіх органічних земель світу та 2,4 % – від загального обсягу сільськогосподарських угідь Європи. Основні органічні угіддя зосереджено в Іспанії, Італії, Франції, Німеччині та Польщі, а Україна займає 11 місце [1, 2].

На відміну від інформаційного забезпечення нашої держави, європейські країни мають налагоджену, прозору, чітку поінформованість та регламентацію системи органічного сільського господарства [3]. Найкращим прикладом впровадження органічного землеробства є Польща, яка має найбільшу зайнятість населення у сільському господарстві серед країн Європи та займає друге місце після Румунії за кількістю фермерських господарств. Екологічне сільське господарство Польщі має давні традиції та стрімко розвивається у цьому напрямку, особливо після вступу до ЄС. З 2004 р. швидко проведено імплементацію законодавчої платформи, введено фінансову допомогу на витрати по контролю, а потім – і допомогу для фермерських господарств у вигляді дотацій [4].

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Дослідження процесів функціонування агропідприємств із різним ступенем розвитку екологізації господарювання – підприємств із традиційними методами землеробства, спеціальних сировинних зон та операторів органічного ринку є основним пріоритетом українського агровиробництва. Все більше науковців й практиків звертають свою увагу на досвід сусідніх країн у цій галузі. На нашу думку джерелом найціннішої іншормації та практичних порад може стати саме Польща що й обумовило напрямок проведеного аналізу.

Об'єкт дослідження – польська система підтримки органічного сектору аграрного виробництва.

3. Мета та задачі дослідження

Метою нашого дослідження був аналіз особливостей розвитку органічного виробництва Польщі як у локальному так і міжнародному контексті.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні задачі:

1. Дослідити особливості розвитку екологічного агровиробництва у Польщі.
2. Узагальнити та проаналізувати основні підходи до його підтримки.
3. Виявити ефективний механізм підтримки виробників екологічної продукції.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

Способи досягнення базових цілей органічного сільськогосподарського виробництва відомі з давніх часів й були визначені [5]. Слідуючи основним постулатам, представленим у наукових працях вітчизняних та закордонних дослідників, під органічною системою агровиробництва розуміють такі типи агро-екосистем, у яких широко впроваджено наступні природоохоронні елементи: удобрення ґрунтів поживними рештками, насичення сівозмін бобовими культурами, застосування мінімального або поверхневого обробітку ґрунту, зменшення використання пестицидів тощо [2–10]. У багатьох дослідженнях доведено, що саме такий тип ведення господарської діяльності дозволяє підвищити родючість ґрунтів, якість сільськогосподарської продукції, зекономити енергію та захистити навколишнього природного середовище від негативних впливів аграрного виробництва [9; 10].

5. Матеріали і методи досліджень

У процесі дослідження використовували загальнонаукові та спеціальні методи: абстрактно-логічний – для обґрунтування теоретичних узагальнень, концептуальних положень та формулювання висновків; аналізу та синтезу – з метою оцінки стану, динаміки та тенденцій розвитку органічного виробництва, їхнього нормативно-правового забезпечення; розрахунково-конструктивний та статистичний – для визначення динамічних показників сучасного стану еколого-економічної діяльності агропідприємств; системного узагальнення та порівняння – з метою аналізу системи показників ефективності виробництва за різних систем господарювання, формування напрямів розвитку екологоспрямованого та органічного виробництва, вітчизняного та європейського екологічного інформаційного забезпечення агропідприємств та їхньої регламентації; діалектичний метод пізнання – за якого еколого-економічні процеси розглядаються в постійній динаміці та взаємозв'язку.

6. Результати досліджень

У результаті проведених досліджень виявлено, що для розвитку органічного виробництва у Польщі як найширше впроваджено системний підхід, який дозволяє здійснювати контроль підтримку природоспрямованого агробізнесу як на національному так й локальному рівнях.

Так, наприклад, у Польщі екологічне сільське господарство отримує фінансову підтримку з державного бюджету з 1998 року, коли вперше було надано субсидії для покриття витрат, пов'язаних з переходом на такий вид діяльності. Сьогодні ж фінансова підтримка екологічного агровиробництва в Польщі

здійснюється з національного бюджету, але значною мірою також й з бюджету Європейського Союзу.

Особлива цінність польської системи підтримки виробництва екологічної сільськогосподарської продукції полягає у надзвичайно широкому спектрі її реалізації. Адже субсидії чи відповідні дотації надаються як безпосередньо виробникам, так й переробним підприємствам чи навіть спілкам фермерів чи обслуговуючим кооперативам. Свою нішу отримали й науково-дослідні установи, що можуть отримувати фінансування як для проведення фундаментальних досліджень, так й діяльності прикладного характеру у співпраці із комерційними або виробничими структурами. Починаючи з 2003 р. й до тепер щорічно від 15 до 35 наукових тем, що отримують державне фінансування від Польської академії наук, безпосередньо пов'язані із виробництвом екологічної продукції.

Особливу увагу привертає до себе діяльність, а також й спосіб фінансування, державної системи сільськогосподарських дорадчих служб, яка надзвичайно активно й результативно діє в Польщі. Саме через мережу цих служб сільськогосподарські виробники отримують суттєву інформаційну підтримку. Окремі осередки дорадництва роблять значний акцент на розширення підтримки органічного землеробства у регіоні та постійному наданні кваліфікованих консультацій саме у цьому напрямку. Серед саме таких слід відмітити, наприклад, консультаційний центр в Брвінові та його відділення в Радомі, в завдання яких входить, зокрема координація консультативних послуг для екологічного сільського господарства, надання інформації про новітні технології вирощування сільськогосподарської продукції, а також пропонування способів фінансової чи організаційної підтримки сільськогосподарського та експериментального ековиробництва. Дорадча служба в Брвінові також працює в напрямку розширення мережі демонстраційних господарств чи дослідних ділянок.

З державного бюджету в Польщі також широко фінансуються інформаційні та просвітницькі акції, що проводяться під егідою Міністерства сільського господарства та розвитку сільських районів. Ці заходи здійснюються у співпраці з усіма зацікавленими організаціями, що працюють в області екологічного агровиробництва. В рамках інформаційної кампанії та популяризованих заходів проводяться, зокрема, національні та міжнародні виставки, особлива увага приділяється заходам, що мають на меті підвищення рівня суспільної свідомості та екологічне виховання. Окремо фінансується екологічна освіта.

Більшість перелічених вище способів фінансової підтримки реалізується в Польщі через механізм Спільної аграрної політики, яка до 2013 р. значну частину коштів спрямовувала на безпосередню підтримку виробників, а починаючи з 2014 р. дещо змінила основний вектор підтримки. Тепер значна увага приділяється роботі із розвитку місцевих громад й екологічній свідомості.

Програма розвитку сільських районів розпочала свою діяльність в Польщі ще в 2007–2013 рр., коли був запущений в тому числі й механізм підтримки виробників екологічної продукції так звані «Агроекологічна програма», «Участь фермерів у забезпеченні якості продуктів харчування» і «Інформація та просвіта». Від 2014 р. вони діють у дещо зміненому вигляді, але основна їх суть полягає у наступному:

– відповідальність за якість продуктів харчування лежить на кожному учаснику процесу «виробництво – переробка – постачання» й відповідно отримати дотацію можна на кожному з цих етапів, але й контролю підлягає практично кожен;

– підвищення екологічної культури населення, залучення його до процесів створення безпечного середовища існування та споживання безпечних продуктів;

– підтримка локальних виробників високоякісної продукції, надання відповідної інформаційної та спеціальної підтримки, прозорість та доступність сертифікаційних процедур, в першу чергу для представників малого, чи як в Польщі прийнято називати, «родинного» агробізнесу. Постійне просування серед них ідей важливості дотримання якості продукції та збереження локальних природних агроecosystem;

– підвищення якості життя сільського населення та його загальноприйнятих стандартів. Реорганізація локальної інфраструктури. Розширення доступу до інформації, підтримка локальних традицій, ремесел, сертифікація локальних марок чи локальних продуктів, їх особлива підтримка. Заохочення до започаткування нових видів діяльності (наприклад, агротуризм чи екологічні школи, літні табори для дітей) або нових технологій (використання відновлювальних джерел енергії, реєстрація рекреаційних чи заповідних територій), тощо.

Основний закон, що регламентує агроecологічне виробництво в Польщі було прийнято в 2009 р. В ньому викладено основні положення, вказано уповноважені органи з сертифікації, представлено форму для заявки на здійснення діяльності в галузі органічного сільського господарства, розроблену головним інспектором IJHARS (*Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych*) [11]. Для реєстрації участі органічного оператора слід заповнити відповідну реєстраційну форму (заявку), доступну на веб-сайті Інспекції з якості сільськогосподарської продукції та продовольства. Після цього, виробники органічної продукції використовують єдині форми для обліку своєї діяльності, що дозволяє органам з сертифікації здійснювати ефективно перевірку документації на фермі. Далі, сертифікаційні органи опубліковують у вільному доступі основні відомості про операторів органічного ринку та їх діяльність. Моніторинг та управління в органічному сільському господарстві здійснює Міністерство сільського господарства в Польщі, а саме: відділ екологічного сільського господарства, а необхідна інформація відображається на сайті міністерства [4].

Важливим елементом органічного виробництва є впровадження офіційної системи маркування такого виду продукції. Після вступу до ЄС в Польщі було введено спеціальну систему контролю та сертифікації екологічних продуктів. Кожен з виробників є під постійним контролем в рамках цієї системи. Ця система функціонує у структурі міністерства сільського господарства та сільського розвитку, який здійснює постійну перевірку якості сільськогосподарської та харчової продукції. Саме для цього було створено спеціальний Центр з акредитації та сертифікації. Крім того постійний нагляд за ринком екологічної продукції здійснюється з боку ветеринарної інспекції, а також Державної інспекції охорони рослин та насінневого матеріалу Торгівельної палати, які зобов'язані спів-

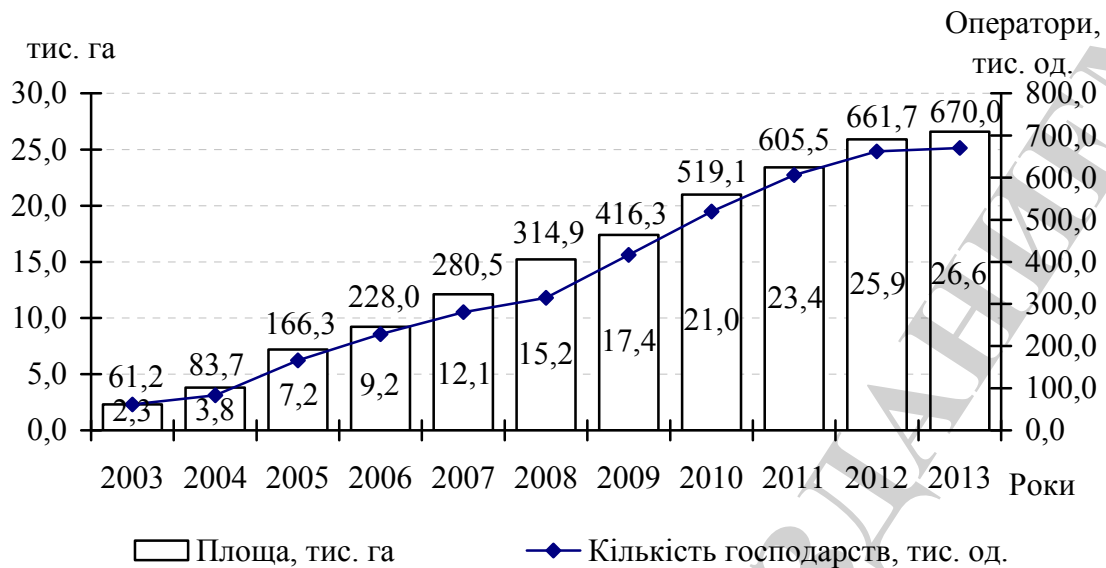
працювати додатково з інспекцією з торгівельної якості споживчої продукції. Тобто кожен виробник чи переробник екологічної продукції є під постійним контролем як з боку держави, так й з боку торгівельних чи постачальних мереж, а часом відповідних громадських організацій. Ефективна система контролю та сертифікації екологічного сільськогосподарського виробництва – це основна гарантія для споживачів у Польщі.

Частка органічного сільського господарства Польщі в загальній площі сільськогосподарських культур у період становлення цього виду діяльності (2002 р.) займала лише близько 0,3 %, в той час як в середньому по країнах Європейського Союзу складала 3,3 %. На сьогодні, частка органічних сільськогосподарських угідь в Польщі збільшилась до 4,3 % внаслідок зростання кількості уповноважених органів з сертифікації, яких станом на 2013 р. налічувалося близько 10.

У європейських країнах, виробництво екологічної продукції характеризується орієнтацією на збереження сільськогосподарських угідь. У структурі польського землеробства в 2010–2015 рр. домінували луки й пасовища ($\approx 30\text{--}35\%$) та кормові культури ($\approx 29\text{--}33\%$). Значну частку в структурі посівів займає вирощування зернових культур ($\approx 15\text{--}20\%$). Інші категорії сільськогосподарських культур практично не перевищують границю в 10 %, а саме: фрукти і ягоди – менше 9 %, овочі – менше 1,5 %, бобові для насіння – $\approx 1\%$, технічні культури – менше 0,5 %, картопля – менше 0,4 % та інші культури – менше 0,3 % [12].

Слід відмітити декілька важливих характеристик структури посівів в органічному агровиробництві ЄС. Найістотніші серед них – це надзвичайно низький відсоток земель під овочевими культурами. Фактично тільки на Мальті він становить до 47 % та Нідерландах – 10,5 %. В усіх інших країнах він є нижчим за 3 %. Деякі країни характеризуються дуже високою часткою постійних пасовищ у структурі посівів: Чехія – 85,7 %, Словенія – 85,6 % і Словаччина – 81,9 % [13].

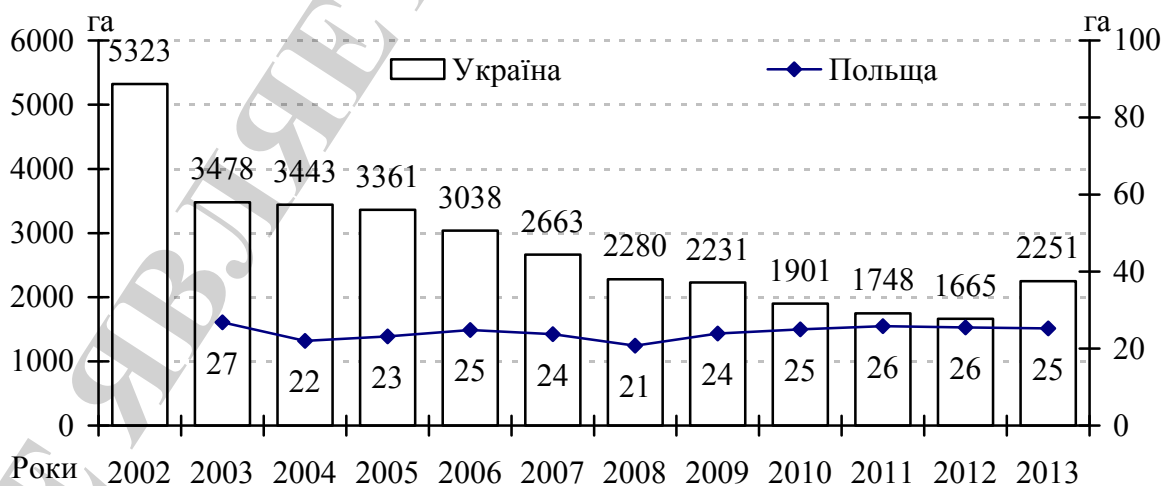
Обсяги органічного сектору сільського господарства в Польщі мають стійку тенденцію до збільшення. Упродовж 2003–2013 рр. кількість органічних господарств збільшився в 11 разів. Так, у 2003 р. як екологічні було сертифіковано 2286 підприємств з площею сільськогосподарських угідь 61236 га, а в 2013 р. їх кількість зросла до 26598 од. з площею 669 970 га (рис. 1).

Рис. 1. Площі органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств у Польщі, 2003–2013 рр. [4]

У країнах Європейського Союзу, на відміну від вітчизняних господарств, що ведуть діяльність за принципами органічного виробництва, площа органічної ферми в середньому складає 34 га, але з великими відмінностями між країнами. У Словаччині середній розмір органічних ферм становить близько 453 га, у Чеській Республіці – 169 га, у Великобританії – 114 га, в Естонії – 91 га та в Швеції – 81 га. Домогосподарства з низькою середньою площею в основному зосереджені в Словенії (14 га) та Греції (8 га), на Кіпрі (6 га) та Мальті (3 га). В Італії та Австрії середній розмір ферми не досягає навіть 20 га, а в Польщі, Іспанії та Франції становить близько 25 га, 23 га та 41 га відповідно [13].

Середній розмір органічних господарств у Польщі упродовж досліджуваного періоду істотно не змінився (рис. 2) і знаходиться в межах від 20,71 га до 25,19 га, в той час як для традиційних форм господарювання цей показник не перевищує 10 га.

Рис. 2. Середній розмір органічного господарства в Польщі та на Україні, 2002–2013 рр.

Але при цьому значна увага в Польщі приділяється не тільки екологічно безпечним способам вирощування сільськогосподарської продукції, а й її первинній переробці. Так у період з 2003 по 2013 рр. їх кількість зросла практично у 18 разів (рис. 3). Загальна кількість органічних підприємств-переробників у цих регіонах складала 43,2 % від загальної їх кількості. Слід зазначити, що кількість підприємств, що самостійно переробляють органічну сировину (продукцію) в Польщі є значно меншою у порівнянні з кількістю таких підприємств у країнах Західної Європи, наприклад, у Німеччині, де кількість сягає 9183 од., у Франції – 8957 од., у Італії – 5873 од., в Іспанії – 90 од., у Великобританії – 2052 од. та в Нідерланди – 1035 од.

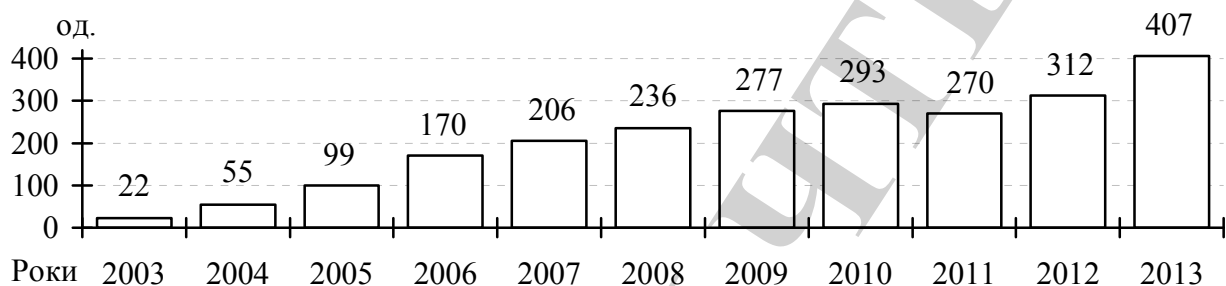

Рис. 3. Кількість переробних підприємств у системі екологічного землеробства в Польщі, 2003–2013 рр. [14]

Більшість польських органічних переробних підприємств у період 2012–2014 рр. [14] займалися переробкою фруктів та овочів $\approx 32\%$ та виробництвом, пов'язаним з подрібненням круп $\approx 23\%$, значно менші обсяги припадають на переробку експортованих кави та чаю – 5% , а також власного м'яса – 7% , молока та сирів – $4,7\%$, жирів – $2,4\%$ та інших продовольчих товарів як з власної так і закупленої сировини (какао, шоколад, кондитерські вироби тощо) – $24,8\%$.

7. SWOT-аналіз результатів дослідження

Strengths. Сильною стороною проведених досліджень є аналіз розвитку та регламентації органічного виробництва в Польщі, польської системи підтримки виробництва екологічної продукції, способів фінансування, державної системи дорадчих служб та виявлення ефективного механізму підтримки виробників екологічної продукції, які доцільно використовувати в аграрному секторі України.

Weaknesses. Слабкою стороною є суттєві відмінності інформаційного, фінансового та інституційного розвитку європейських країн, економічної та соціальної свідомості населення, які унеможливають впровадження деяких механізмів підтримки органічного агровиробництва в нашій державі.

Opportunities. Можливостями для подальших досліджень є перейняття досвіду Європейських країн, зокрема Польщі, щодо вдосконалення підтримки органічного агровиробництва України, інформаційного забезпечення та регламентації системи органічного сільського господарства, широке використання регіональних особливостей, диверсифікації виробництва в АПК, зниження ризиків за рахунок сприятливих природо-кліматичних умов, отримання міжнарод-

дних грантів, що супроводжуються фінансуванням із Європейського Союзу для проведення наукових досліджень, закупівлі матеріалів, технічних засобів тощо.

Threats. Загрозами для результатів проведених досліджень є непрозорість системи органічного виробництва, низькі рівні екологічної свідомості та доходів населення, бюрократизм, відсутність потужних інформаційних систем та технологій. Вплив на органічний сектор України зовнішніх факторів, таких як нестабільна соціально-економічна ситуація, олігополістичність органічного ринку, кризове становище економіки України, нестабільність кредитної та політичної системи, які знижують перспективи до впровадження зарубіжного досвіду та спроможність агропідприємств до капіталовкладень для переходу до органічного виробництва.

8. Висновки

За результатами проведених досліджень можемо стверджувати:

1. Особливості функціонування польського ринку органічної продукції свідчать про наявність системного підходу до його організації, фінансування та моніторингу якості кінцевої продукції. Базовим елементом підтримки аграрного виробника, який займається органічним виробництвом, є спеціалізовані дотації або субсидії, що надаються державним коштом або з бюджету ЄС через мережу відповідних локальних агенцій чи фондів.

2. Особливе значення має можливість отримання фінансової підтримки також й для переробних підприємств, обслуговуючих кооперативів, спілок фермерів, чи навіть науково-дослідницьких інституцій, якщо метою їх діяльності є виробництво високоякісних й корисних продуктів харчування.

3. В рамках реалізації Спільної аграрної політики ЄС в Польщі все більше уваги приділяється просвітницькій діяльності з метою підвищення рівня екологічної свідомості як населення так й представників бізнес-середовища. Ця діяльність реалізовується через служби сільськогосподарського дорадництва або із залученням екологічно-спрямованих неурядових організацій.

4. Дослід Польщі є надзвичайно важливим для вивчення й може стати ефективним підґрунтям для активізації державної політики підтримки українського органічного виробника.

Література

1. Organic Farming Statistics [Electronic resource] // Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). – Available at: \www/URL: <http://www.fibl.org/en/themes/organic-farming-statistics.html>
2. Willer, H. The World of Organic Agriculture 2015 [Electronic resource] / H. Willer, J. Lernoud. – Rheinbreitbach, Germany, 2015. – 300 p. – Available at: \www/URL: <http://www.organic-world.net/yearbook-2015.html>
3. Urban, I. Mozhlivosti derzhavnoi pidtrymky dlia rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva. Dosvid inshykh krain [Electronic resource] / I. Urban, B. Khuber, K. Dytrtova et al.; ed. by I. Urban. – Kyiv, 2013. – 122 p. – Available at: \www/URL: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/PossibilitiesOfStateSupport.pdf>

4. Rolnictwo ekologiczne [Electronic resource] // Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. – Available at: \www/URL: <http://www.minrol.gov.pl/Jakosczywnosci/Rolnictwo-ekologiczne>
5. Kant, G. Zemledelie bez pluga [Text] / G. Kant. – Moscow: Kolos, 1980. – 158 p.
6. Mylovanov, Ye. V. Orhanichne silske gospodarstvo: perspektyvy dlia Ukrainy [Text] / Ye. V. Mylovanov // Posibnyk ukrainskoho khliboroba. – 2009. – P. 257–260.
7. Sokol, L. M. Ekolohichne (orhanichne) zemlerobstvo – skladova staloho silskoho gospodarstva [Text] / L. M. Sokol, T. R. Stefanovska, V. V. Pidlisniuk // Ekolohichna bezpeka. – 2008. – № 3-4. – P. 102–109.
8. Definition of Organic Agriculture [Electronic resource] // IFOAM. Organics International. – Available at: \www/URL: <http://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/definition-organic-agriculture>
9. Report and Recommendations on Organic Farming [Electronic resource]. – Washington DC: United States Department of Agriculture, 1980. – 94 p. – Available at: \www/URL: <https://pubs.nal.usda.gov/report-and-recommendations-organic-farming-usda-1980>
10. Rowalska, A. Jakość i konkurencyjność w rolnictwie ekologicznym [Text] / A. Rowalska. – Warszawa: Difin SA, 2010. – 295 p.
11. Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych [Electronic resource]. – Available at: \www/URL: <http://www.ijhar-s.gov.pl>
12. Facts and figures on organic agriculture in the European Union [Electronic resource]. – Agriculture and Rural Development, October 2013. – Available at: \www/URL: http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/more-reports/pdf/organic-2013_en.pdf
13. Vozdeistvie na okruzhaiushchuiu sredu [Text] // Dos'e FiBL. – 2006. – № 4. – 20 p.
14. Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014–2020 [Text]. – Warszawa, August 1, 2014. – 37 p.